

تب روماتیسمی در کودکان در کشورهای مختلف جهان

دکتر شهلا رودپایما*

* گروه اطفال، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی

می دهند (۴۵ درصد) و در طول مدت ۲۰ سال از نظر تعداد بیماران اختلاف قابل ملاحظه ای بین بیماران ۲ دهه وجود نداشت و کاهشی در تعداد مراجعین به بیمارستانهای دولتی مشاهده نگردید (۲). یک مطالعه گذشته نگر در ایالت ماهرآشتر در فاصله سالهای ۲۰۰۱-۱۹۷۱ تعداد ۵۵۰ بیمار را مورد بررسی قرار داد. ۲۵۰ بیمار با حمله اولیه و ۲۲۴ نفر با عود و ۷۶ نفر با RHD مراجعه نموده بودند. آرتريت شایعترین تظاهر بالینی در حمله اولیه و کاردیت شایعترین تظاهر در عود حملات و نارسائی روماتیسمی میترا ل شایعترین گرفتاری دریچه بودند. ۷۴/۷ درصد از بیماران برای پیگیری مراجعه نکرده بودند. تظاهرات بالینی حملات اولیه و ثانویه در طول مدت ۳۰ سال تغییری نکرده بودند (۳). در تحقیق دیگری در ایالت مدرس ده هزار بیمار مبتلا به RHD مزمین که در طول مدت ۲۰ سال مراجعه کرده بودند، به دو گروه تقسیم شدند. در گروه اول که شامل بیماران زیر ۱۸ سال بود (۲۹۱۰ نفر) نارسائی میترا ل شایعترین گرفتاری دریچه ای و در گروه دوم که شامل بیماران بالاتر از ۱۸ سال بود (۷۰۹۰ نفر) تنگی میترا ل شایعترین گرفتاری دریچه ای گزارش گردید (۴). مطالعات کشور هندوستان حاکی از آن هستند که با تکرار حملات درصد گرفتاری قلب و احتمال تنگی دریچه میترا ل افزایش می یابد. این موضوع با ترتیب شیوع علائم در بیماری و نیز پاتوفیزیولوژی گرفتاری دریچه مطابقت دارد زیرا میزان شیوع آرتريت بیش از کاردیت و زمان ظاهر شدن کاردیت تقریباً یک هفته بعد از شروع آرتريت است و اگر بیماری در حمله اول دچار کاردیت نشد این احتمال وجود دارد که در حملات بعدی قلب گرفتار شود و با هر بار عود بیماری اجزاء ساختمانی تشکیل دهنده دریچه میترا ل بیشتر آسیب می بینند و در نهایت منجر به تنگی دریچه می شود.

بروز تب روماتیسمی (Rheumatic fever = RF) در کشورهای غربی کاهش چشمگیری یافته ولی در کشورهای در حال توسعه هنوز درصد قابل توجهی از معلولیت قلبی در کودکان را تشکیل می دهد. در بعضی از کشورهای پیشرفته مانند استرالیا، تب روماتیسمی در جمعیت بومیان اولیه آن سرزمین شایع است. چنین به نظر می رسد تصویر بالینی بیماری و خصوصیات حمله اول و حملات بعدی بیماری در نقاط مختلف دنیا یکسان هستند. در این مقاله مروری داریم بر آخرین مطالعات مربوط به تب روماتیسمی در کشورهای مختلف دنیا به منظور یافتن نقاط مشترک و یا تفاوت های تصویر بالینی بیماری در نقاط جغرافیائی مختلف.

درصد قابل توجهی از مطالعات مربوط به تب روماتیسمی در کشور هندوستان صورت می گیرد. در مطالعه ای در مدرس در جنوب هندوستان ۱۶۳ بیمار (۸۱ مذکر و ۸۲ مؤنث) با حمله اول تب روماتیسمی در ظرف ده سال گذشته مورد بررسی قرار گرفتند. بروز بیماری در طول مدت مطالعه کاهش نیافت. کاردیت (۶۷/۵ درصد) و آرتريت (۴۴/۲ درصد) شایعترین علائم بالینی بوده و نارسائی میترا ل (۸۱ درصد) مهمترین درگیری قلبی را تشکیل می داد (۱). در گزارشی از Orissa ایالتی در شرق هندوستان، آمار بیماران مبتلا به RF و نیز بیماران مبتلا به بیماری روماتیسمی دریچه ای قلب (RHD) طی دو دهه یعنی ۱۹۹۰-۱۹۸۱ و ۲۰۰۰-۱۹۹۰ با یکدیگر مقایسه شدند و نتایج نشان داد که RF و RHD درصد قابل توجهی از بیماران قلبی اکتسابی را در هر دو دهه تشکیل

آدرس نویسنده مسؤل: تهران، بیمارستان آیت الله طالقانی، بخش اطفال، دکتر شهلا رودپایما
(email: roodpeyma_shahla@yahoo.com)

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۸۳/۵/۱۷

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۸۳/۱۲/۲۳

تأمین می شود. آسیب درجه های سمت راست قلب در بزرگسالان نادر است و در کودکان اتفاق نمی افتد. آسیب درجه آئورت در بزرگسالان ممکن است بصورت تنگی آئورت نیز باشد ولی در کودکان تنگی روماتیسمی آئورت وجود نداشته و گرفتاری درجه آئورت منجر به نارسایی آن می شود و معمولاً نارسایی میترا به اضافه نارسایی آئورت از نارسایی آئورت به تنهایی شایعتر است. در تحقیقی که در بیمارستان دانشگاه آمریکائی بیروت در لبنان بر روی ۹۱ کودک مبتلا به تب روماتیسمی صورت گرفت فراوانی علائم ماژور به شرح زیر بود: کاردیت ۹۳ درصد، آرتریت ۳۹ درصد، کره ۲ درصد، اریتم مارژیناتوم ۴ درصد، و ندول زیر جلدی ۱ درصد. نارسایی میترا ۶۷ درصد، نارسایی آئورت ۳۵ درصد و نارسایی هر دو درجه در ۳۰ درصد بیماران مشاهده گردید (۱۱). در این مطالعه میزان نارسایی آئورت به تنهایی بیش از نارسایی میترا به اضافه نارسایی آئورت بوده است که با مطالعات قبلی کمی متفاوت است ولی اختلاف بین آنها از نظر آماری معنی دار نیست. یک مطالعه دیگر در همین مرکز در فاصله سالهای ۱۹۹۷ تا ۲۰۰۰ بر روی ۱۰۰۰ کودک مبتلا به بیماری قلبی فراوانی بیماریهای مادرزادی قلبی را ۹۱/۷ درصد (۹۱۷ نفر) و بیماری روماتیسمی قلبی را ۸/۳ درصد (۸۳ نفر) گزارش نمود. ۱۰/۸ درصد از بیماران با بیماری روماتیسمی قلب تحت عمل جراحی قرار گرفتند (۱۲). در گزارشی از اسرائیل در مورد ۴۴ بیمار مبتلا به RF فراوانی علائم ماژور به ترتیب عبارت بودند از: آرتریت ۹۸ درصد که در نیمی از آنها بصورت مهاجر بود. کاردیت ۳۴ درصد، و ندول زیر جلدی ۰/۰۲ درصد. هیچ کدام از بیماران اریتم مارژیناتوم و کره نداشتند. فقط یک نفر از بیماران مبتلا به کاردیت به علت تنگی میترا شدید دچار نارسایی قلبی گردید (۱۳). در کشور ترکیه یک مطالعه ۵ ساله (۹۸-۱۹۹۳) بر روی ۲۷۴ بیمار تب روماتیسمی فراوانی علائم ماژور را بصورت زیر نشان داد: آرتریت ۸۱/۴ درصد، کاردیت ۶۰/۹ درصد، کره ۱۷/۹ درصد، ندول زیر جلدی ۰/۷ درصد و اریتم مارژیناتوم ۰/۴ درصد که هر دو علامت آخری در بیماران کاردیتی مشاهده گردیدند. گرفتاری درجه میترا در ۹۵/۸ درصد و بعد از آن نارسایی آئورت در ۴۰/۱ درصد موارد وجود داشت (۱۴). در یک مطالعه گذشته نگر بر روی ۴۲ کودک که در فاصله سالهای ۱۹۸۵ تا ۱۹۸۹ در یک بیمارستان دانشگاهی در کشور مالزی بستری شدند شیوع کاردیت ۶۶/۶ درصد، آرتریت ۵۷/۱ درصد و کره ۷/۱ درصد بود و ۳۸/۱ درصد از بیماران به علت عود بیماری بستری شده بودند (۱۵). مجموع مطالعات فوق با نادر

در تحقیقی در کشور نپال بر روی ۹۴۲۰ دانش آموز مدرسه در شهر کاتماندو بروز RHD به میزان ۱/۲ در ۱۰۰۰ بدست آمد و شایعترین مشکل قلبی نارسایی میترا بود (۵). مطالعه ۳ ساله ای در کشور پاکستان بر روی ۱۶۱ کودک کوچکتر از ۱۲ سال نشان داد که ۵۷ نفر فقط یک اپیزود از بیماری و ۱۰۴ نفر اپیزودهای مکرر بیماری را داشتند. در گروه اول فراوانی علائم بالینی عبارت بودند از: کاردیت (۶۱/۴ درصد)، آرتریت (۶۲ درصد)، کره (۱۵/۸ درصد)، و اریتم مارژیناتوم (۳/۵ درصد). نسبتهای فوق در گروه دوم بیماران عبارت بودند از: کاردیت (۹۶/۲ درصد)، آرتریت (۳۶/۵ درصد)، کره (۳/۸ درصد)، و اریتم مارژیناتوم (۰/۹ درصد). این مطالعه نشان داد که فراوانی کاردیت و نیز شدت آن در عودهای مکرر پیش از حمله اول بوده و میزان بهبود کاردیت در عودهای مکرر کاهش می یابد (۶). مطالعه ای در شهر داکا در کشور بنگلادش نشان داد که تیترا نتی بادی آنتی استرپتولیزین در کودکانی که دچار RF می شوند به نحو قابل ملاحظه ای بالاتر از تیترا آن در کودکانی است که بعد از عفونت استرپتوکوکی گلو دچار RF نمی گردند (۷). در یک تحقیق در کشور عربستان ۷۳ اپیزود RF در ۶۷ کودک ۴ تا ۱۴ ساله بررسی گردید. ۵۱ نفر دچار حمله اول بودند که ۷۶ درصد آرتریت و ۴۳ درصد کاردیت داشتند. ۲۲ نفر به علت عود مراجعه کرده بودند که ۴۵ درصد آرتریت و ۹۱ درصد کاردیت داشتند. کاردیت در موارد عود شدت بیشتری داشت. کره و ندول زیر جلدی و اریتم مارژیناتوم خیلی نادر بودند. نارسایی میترا شایعترین عارضه درجه ای بود و هیچ موردی از تنگی میترا مشاهده نشد (۸). در تحقیق مشابه دیگری در این کشور که بر روی ۴۶ اپیزود RF صورت گرفت فراوانی کاردیت متوسط و شدید در حمله اول ۱۱ درصد و در عودها ۲۵ درصد بود. کره و اریتم مارژیناتوم و ندول زیر جلدی نادر بودند. نارسایی میترا در ۹۳/۳ درصد موارد و نارسایی آئورت در ۱۶/۷ درصد موارد مشاهده گردید (۹). گزارش دیگری از این کشور ۵۱ کودک با حمله اولیه RF را در برمی گیرد که بیشتر این کودکان در فامیلهای بزرگ شهرنشین زندگی می کردند و به تسهیلات پزشکی دسترسی داشتند. آرتریت در ۷۶ درصد، کاردیت در ۴۳ درصد و کره در ۸ درصد بیماران وجود داشت. از ۲۲ بیمار مبتلا به کاردیت ۱۸ نفر نارسایی میترا و ۳ نفر نارسایی میترا با اضافه نارسایی آئورت و ۱ نفر نارسایی آئورت داشتند (۱۰). در گرفتاری قلبی تب روماتیسمی درجه های سمت چپ قلب یعنی میترا و سپس آئورت بیشتر در معرض خطر هستند. زیرا قسمت عمده برون ده قلب توسط بطن چپ

شدند که فراوانی کاردیت ۵۰ درصد، آرتریت ۵۹ درصد و کره ۲۲ درصد بود. ندول زیر جلدی در ۱ درصد از بیماران وجود داشت (۲۰). در سال ۱۹۹۸ تحقیق دیگری در همین ناحیه بر روی والدین کودکان مبتلا به بیماری روماتیسمی قلب نشان داد که علیرغم سطوح مختلف آگاهی والدین در مورد بیماری همه آنها مایل بودند که اطلاعات بیشتری در مورد بیماری داشته باشند (۲۱). یک مقاله مروری از بیمارستان کودکان Royal در ملبورن استرالیا نشان می‌دهد که بروز بیماری روماتیسمی قلبی در ناحیه Pacific بالا است ولی در شبه قاره هند، آسیا، صحرای آفریقا، مدیترانه، آمریکای لاتین و منطقه کارائیب شیوع آن کمتر شده است و به غیر از شبه قاره هند در سایر مناطق هنوز به خوبی در مورد بیماری مطالعه نشده است (۲۲).

در کشور ما ایران در یک مطالعه گذشته نگر از ۲۴۸ کودک مبتلا به آرتریت که در بیمارستان شهید بهشتی کاشان طی سالهای ۸۰-۱۳۷۸ بستری شدند ۳۲ نفر (۱۲/۹ درصد) مبتلا به RF بودند که از این بین ۴ نفر (۱۲/۵ درصد) ESR کمتر از ۵۰، ۲۳ نفر (۷۱/۹ درصد) ESR بین ۵۰ تا ۱۰۰ و ۵ نفر (۱۵/۶ درصد) ESR بیش از ۱۰۰ داشتند که در مقایسه با سایر انواع آرتریت بالاترین میزان ESR در محدوده ۵۰ تا ۱۰۰ را نشان می‌داد (۲۳). این مطالعه حاکی از آن است که آرتریت RF از آرتریت‌هایی است که معمولاً میزان ESR آن بالا است. در مطالعه‌ای که به منظور بررسی تب روماتیسمی در بالغین خراسانی در فاصله سالهای ۷۹-۱۳۷۶ صورت گرفت ۵۶ بیمار وارد مطالعه شدند که ۵۰ درصد آنان در رده سنی ۱۴ تا ۱۸ سال بودند که البته در محدوده سنی اطفال قرار می‌گیرند. در این مطالعه شیوع کاردیت ۴۰/۳ درصد و آرتریت ۹۲/۹۸ درصد بود که بیشتر زانوها و مچ‌ها را گرفتار می‌کرد. عیار ASO در بیماران از ۲۵۰ تا ۱۲۵۰ واحد Todd متفاوت بود (۲۴). در این مطالعه پلی‌آرتریت شایعترین علامت بیماری گزارش شد که با نتایج مطالعات دیگر نیز هماهنگی دارد. وجود ۵۰ درصد از بیماران در محدوده سنی ۱۴ تا ۱۸ سال نشان می‌دهد که تب روماتیسمی بیماری گروه سنی اطفال است ولی عوارض درجه‌ای آن به صورت بیماری روماتیسمی درجه‌ای قلب در بزرگسالان دیده می‌شود.

در تحقیقی که در سال ۱۳۷۶ بر روی ۸۹ کودک مبتلا به تب روماتیسمی بدون سابقه لوزه برداری در بیمارستانهای امام حسین، شهداء و کودکان مفید استان تهران بعمل آمد، پلی‌آرتریت مهاجر در ۷۸ نفر (۸۷/۷ درصد)، کاردیت در ۴۱ نفر (۴۶/۱ درصد) و کره سیدنهیم در ۷ مورد (۷/۹ درصد)

بودن دو علامت ماژور اریتم مارژیناتوم و ندول زیر جلدی مطابقت دارند. در کشور تونس ۱۵ بیمار مبتلا به کره سیدنهیم (۱۹۸۷ تا ۱۹۹۷) که در یک بیمارستان دانشگاهی بستری بودند، بررسی شدند. هیچ کدام از بیماران افزایش قابل ملاحظه‌ای در میزان سدیمانتاسیون نداشتند و آنتی‌استرپتولیزین در ۵۰ درصد موارد افزایش یافته بود (۱۶). در این مطالعه ملاحظه می‌کنیم که به علت دوره کمون طولانی علامت ماژور کره، واکنش نشان دهنده‌های فاز حاد مثل ESR و نیز تیتراژ آنتی‌بادی مثل ASO کاهش می‌یابند. مطالعه‌ای در بیمارستان Aghia Sophia در کشور یونان در فاصله سالهای ۱۹۸۰ تا ۱۹۹۷ بر روی ۶۶ بیمار تب روماتیسمی صورت گرفت. ۷۶ درصد از بیماران ۸ تا ۱۴ ساله بودند. بیماران عمدتاً از خانواده‌های متوسط اجتماع بوده و به امکانات پزشکی دسترسی داشتند. کاردیت در ۷۰ درصد و آرتریت در ۶۸ درصد آنان مشاهده گردید و ۵۴ درصد موارد کاردیت خفیف داشتند (۱۷). شیوع تب روماتیسمی در خانواده‌های متوسط اجتماع در اپیدمی‌های دهه هشتاد در نواحی اطراف دریاچه‌های پنجگانه در ایالات متحده آمریکا نیز مشاهده شده بود که مطالعات اپیدمیولوژیک نشان دادند که سوشهای روماتوزن با ویروالانس بالا عامل آن بودند. در شهر سائوپائولو در کشور برزیل ۷۸۶ بیمار از ۷ کلینیک روماتولوژی مورد بررسی قرار گرفتند که آرتریت در ۵۷/۶ درصد، کاردیت در ۵۰/۴ درصد، کره در ۳۴/۸ درصد و اریتم مارژیناتوم و ندول زیر جلدی به ترتیب در ۱/۶ و ۱/۵ درصد بیماران مشاهده گردید. علیرغم توصیه به پروفیلاکسی منظم با بنزاتین پنی‌سیلین، عود در ۱۸/۷ درصد از بیماران وجود داشت (۱۸). در اکثر کشورهای در حال توسعه علیرغم آنکه در هنگام ترخیص به بیماران توصیه می‌شود که پروفیلاکسی منظم با بنزاتین پنی‌سیلین ماهیانه و پیگیری مرتب درمانگاهی داشته باشند، ولی متأسفانه به علت طولانی بودن مدت پروفیلاکسی تعدادی از بیماران آن را انجام نداده و دچار عودهای مکرر می‌شوند.

در یک تحقیق در شمال استرالیا ۱۵۸ اپیزود تب روماتیسمی در ۱۰۸ بیمار بررسی گردید که همه آنها از بومیان استرالیا بودند. کره در ۲۸ درصد از بیماران مشاهده گردید. کاردیت در ۲۵ درصد از موارد کره و آرتریت در ۸ درصد از موارد کره وجود داشت که همراهی بیشتر کره با کاردیت را نشان می‌دهد (۱۹). در یک تحقیق گذشته نگر ۵ ساله (۹۳-۱۹۸۸) در ناحیه Kimberley در غرب استرالیا ۹۶ مورد تب روماتیسمی (۵۹ مورد حمله اولیه و ۳۷ مورد عود) بررسی

میزان نارسائی قلبی در حمله اول ۳۱/۲ درصد و در عود ۶۸/۸ درصد بود که اختلاف بین آنها معنی دار بود ($p < 0.0001$). در این مطالعه بین شدت علائم بالینی و شدت علائم پاراکلینیکی ارتباط معنی داری وجود نداشت (۲۸). افزایش فراوانی نارسائی قلبی با تکرار حملات RF در مطالعات سایر محققین نیز مشاهده شده است ولی آنها در مورد ارتباط بین شدت علائم بالینی با شدت علائم آزمایشگاهی بررسی انجام نداده بودند.

نتیجه گیری

مطالعه گزارشات متعدد تب روماتیسمی از کشورهای مختلف در نواحی جغرافیائی متفاوت نشان می دهد که تظاهرات بالینی بیماری و نحوه گرفتاری دریچه ای و خصوصیات حمله اولیه و حملات ثانویه بیماری در تمام کشورها تقریباً یکسان است. در سالهای اخیر گزارشاتی از شیوع تب روماتیسمی در جوامع با وضعیت اقتصادی - اجتماعی مناسب وجود داشته که با نظرات اولیه که فقر اقتصادی - اجتماعی، تراکم جمعیت و عدم دسترسی به امکانات بهداشتی را در بروز و شیوع بیماری مؤثر می دانستند، تا حدودی متفاوت می باشد. مسئله مورد توافق در همه مطالعات و تحقیقات، پروفیلاکسی منظم ماهیانه با بنزاتین پنی سیلین به منظور کاهش دفعات عود است. چنین به نظر می رسد که در کشور ما با اجرای طرح پیشگیری از تب روماتیسمی از طریق درمان صحیح فارنزیت استرپتوکوکی میزان شیوع تب روماتیسمی و بیماری روماتیسمی دریچه ای قلبی در کودکان در مناطق شهری و تا حدودی در مناطق روستائی کاهش یافته است. آموزش مداوم بهورزان در خانه های بهداشت برای درمان فارنزیت چرکی با پنی سیلین تزریقی، داشتن آمار بیماران مبتلا به بیماری روماتیسمی دریچه ای قلب در هر خانه بهداشت و مراجعه بهورزان به درب منازل آنها برای تزریق پنی سیلین ماهیانه از برنامه هائی است که می تواند آمار مبتلایان در مناطق روستائی را نیز کاهش دهد.

بیماران وجود داشت (۲۵). شیوع پائین کاردیت در تحقیق فوق به علت عدم تعریف دقیق معیارهای ماژور جونز و نیز عدم تعریف دقیق معیارهای کاردیت روماتیسمی بود که باعث گردید گرفتاری قلبی در این بیماران نسبت به منابع دیگر کمتر باشد. در یک تحقیق گسترده در سال ۱۳۷۴ در مدت سه سال تعداد ۴۲۲ هزار دانش آموز چهار منطقه شهری و روستائی استان گیلان از نظر شیوع تب روماتیسمی و بیماری روماتیسمی دریچه قلب مورد بررسی قرار گرفتند و میزان شیوع روماتیسم قلبی در محصلین شهری ۰/۱۶ در ۱۰۰۰ نفر و در محصلین روستائی ۰/۵۸ در هزار بوده که ۱/۵ برابر محصلین شهری است و فاکتورهایی مانند فقر اقتصادی، عدم آگاهی، دوری راه، و تراکم جمعیت در خانوار در این افزایش مؤثر بودند (۲۶). طبق مطالعاتی که توسط WHO راجع به شیوع تب روماتیسمی و بیماری روماتیسمی قلب (۰/۸ در ۱۰۰۰ نفر) در کشورهای جهان سوم صورت گرفته است آمار فوق در رده های پائین میزان شیوع قرار دارد. در مطالعه دیگری که سه سال بعد در همین استان انجام شد دانش مادران شهری در مورد علائم گلودرد چرکی و آگاهی از عارضه تب روماتیسمی بصورت معنی داری ($p < 0.0003$) از مادران روستائی بیشتر بود (۲۷).

در یک مطالعه گذشته نگر در بخش اطفال بیمارستان آیت اله طالقانی وابسته به دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی بر روی ۱۰۲ بیمار مبتلا به RF که در فاصله سالهای ۱۳۷۳ تا ۱۳۸۳ بستری بودند کاردیت در ۷۱ نفر (۶۹/۶ درصد)، آرتريت در ۶۷ نفر (۶۵/۷ درصد) و کره در ۴ نفر (۳/۹ درصد) از بیماران مشاهده شد. یک نفر از بیماران اریتم مارژیناتوم داشت و هیچ موردی از ندول زیر جلدی مشاهده نگردید. نارسائی میترا ل شایعترین گرفتاری دریچه ای بود که در ۵۱ درصد از بیماران وجود داشت، بعد از آن نارسائی میترا ل باضافه نارسائی آئورت در ۱۴/۷ درصد و نارسائی میترا ل باضافه تنگی میترا ل در ۳/۹ درصد موارد مشاهده گردید. ۷۲ نفر از بیماران دچار حمله اولیه بودند و ۳۰ نفر به علت عود بیماری بستری شده بودند.

REFERENCES

1. Chockalingam A, Gnanavelu G, Elangovan S, Chocklingam V. Current profile of acute rheumatic fever and valvulitis in southern India. *J Heart Valve Dis* 2003; 12(5): 573-6.
2. Mishra TK, Routray SN, Behera M, Pattniak UK, Satpathy C. Has the prevalence of rheumatic fever/rheumatic heart disease really changed? A hospital-based study. *Indian Heart J* 2003; 55(3): 285-9.
3. Ravisha MS, Tullu MS, Kamat JR. Rheumatic fever and rheumatic heart disease: Clinical profile of 550 cases in India. *Arch Med Res* 2003; 34(5): 382-7.

4. Chockalingam A, Gnanavelu G, Elangovan S, Chockalingam V. Clinical spectrum of chronic rheumatic heart disease in India. *J Heart Valve Dis* 2003; 12(5): 577-81.
5. Bahadur KC, Sharma D, Shrestha MP. Prevalence of rheumatic and congenital heart disease in school children of Kathmandu valley in Nepal. *Indian Heart J* 2003; 55(6): 615-8.
6. Chagani HS, Aziz K. Clinical profile of acute rheumatic fever in Pakistan. *Cardiol Young* 2003; 13(1): 28-35.
7. Zaman MM, Yoshiike N, Ahmed J. Humoral immune response in a sample of Bangladeshi children with rheumatic fever. *Bangladesh Med Res Bull* 1999; 25(2): 42-5.
8. Al-Eissa YA. Acute rheumatic fever during childhood in Saudi Arabia. *Ann Trop Paediatr* 1991; 11(3): 225-31.
9. Abbag F, BenJamin B, Kardash MM, Al-Barki A. Acute rheumatic fever in southern Saudi Arabia. *East Afr Med J* 1998; 75 (5): 279-81.
10. Al-Eissa YA, Al-Zamil FA, Al-Fadley FA. Acute rheumatic fever in Saudi Arabia: Mild pattern of initial attack. *Pediatr Cardiol* 1993; 14(2): 89-92.
11. Bitar FF, Hayek P, Obeid M, et al. Rheumatic fever in children: a 15-year experience in a developing country. *Pediatr Cardiol* 2000; 21(2): 119-22.
12. Bitar FF, Diab KA, Sabbagh M, et al. Cardiac disease in Lebanon: the AUB-MC children cardiac registry experience. *J Med Liban* 2001; 49(6): 304-10.
13. Habib GS, Saliba WR, Mader R. Rheumatic fever in the Nazareth area during the last decade. *Isr Med Assoc J* 2000; 2(6): 433-7.
14. Karaaslan S, Oran B, Reisli I, Erkul I. Acute rheumatic fever in Konya, Turkey. *Pediatr Int* 2000; 42(1): 71-5.
15. Gururaj AK, Choo KE, Ariffin WA, Sharifah A. A clinical, laboratory and echocardiographic profile of children with acute rheumatic fever. *Singapore Med J* 1990; 31(4): 364-7.
16. Ghram N, Allani C, Oudali B. Sydenham's chorea in children. *Arch Pediatr* 1999; 6(10): 1048-52.
17. Giannoulia-Karantana A, Anagnostopoulos G, Kostaridou S. Childhood acute rheumatic fever in Greece: experience of the past 18 years. *Acta Paediatr* 2001; 90(7): 809-12.
18. Da-Silva CH. Rheumatic fever: a multicenter study in the state of Sao Paulo. *Pediatric Committee Sao Paulo, Pediatric Rheumatology Society. Rev Hosp Clin Fac Med Sao Paulo* 1999; 54(3): 85-90.
19. Carapetis JR, Currie BJ. Rheumatic chorea in northern Australia: a clinical and epidemiological study. *Arch Dis Child* 1999; 80(4): 353-8.
20. Richmond P, Harris L. Rheumatic fever in the Kimberley region of Western Australia. *J Trop Pediatr* 1998; 44(3): 148-52.
21. Mincham CM, Toussaint S, Mak DB, Plant AJ. Patients views on the management of rheumatic fever and rheumatic heart disease in the Kimberley: a qualitative study. *Aust J Rural Health* 2003; 11(6): 260-5.
22. Steer AC, Carapetis JR, Nolan TM, Shann F. Systematic review of rheumatic heart disease prevalence in children in developing countries: the role of environmental factors. *J Paediatr Child Health* 2002; 38(3): 223-5.
۲۳. شریف محمد رضا، سقزاده علی، مصدافی نیا اعظم، موسوی غلام عباس. اپیدمیولوژی آرتریت در کودکان بستری در کاشان از سال ۸۰ - ۱۳۷۸. فیض، ۱۳۸۰؛ سال پنجم، شماره ۱۸، تابستان، صفحات ۵۹ تا ۶۴.
۲۴. سعادت‌نی نیره، آهن چیان منیره. تب روماتیسمی در بالغین خراسان. مجله علمی پزشکی دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی اهواز، ۱۳۸۱؛ شماره ۳۴، آذر، صفحات ۵۳ تا ۵۹.
۲۵. فتاحی بافقی علی، ولایی ناصر. رابطه برداشتن لوزه با بروز علایم بالینی و پاراکلینیکی در مبتلایان به تب روماتیسمی. پژوهنده، ۱۳۷۶؛ سال دوم، شماره ۲، تابستان، صفحات ۴۱ تا ۴۵.
۲۶. برزیگر انوش، میربلوک فرزین، شمخانی کامران، حسین اکبر منظر، نسیمی منصوره، زندی عبدالله. بررسی میزان شیوع بیماری روماتیسم قلبی در دانش آموزان چهار منطقه استان گیلان. مجله دانشکده پزشکی دانشگاه علوم پزشکی گیلان، ۱۳۷۴؛ سال چهارم، شماره ۱۴ و ۱۵، تابستان و پائیز، صفحات ۱ تا ۱۰.
۲۷. معتمدی بتول، یاسمن محمد تقی. آگاهی مادران از علائم، پیشگیری، مراقبتهای درمانی و عوارض گلو درد چرکی کودکان. مجله دانشگاه علوم پزشکی گیلان، ۱۳۷۸؛ سال هشتم، شماره ۲۹ و ۳۰، بهار و تابستان، صفحات ۴۱ تا ۴۸.
28. Roodpeyma S, Kamali Z, Zare R. Rheumatic Fever: The relationship between clinical manifestations and laboratory tests. *J Pediatr Child Health* 2005; 41(3): 1-4.